

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III
БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планетѝа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
„Тийаник“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. / Љубомир Симовић	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресѝић</i>	19
<i>Нормативна граматиѝка срѝског језика / Предраг Пиѝер, Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владеѝа Јероѝић</i>	49
<i>Срѝска енциклопедија. Том 2, В – Вишеѝечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation, impact and variational principles / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Персѝекѝиве развоја села : зборник радова са научног скуѝа одржаног 17–18. аѝрила 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшѝвено-ѝолиѝичка и научна мисао и делатносѝи Симе Марковића : зборник радова са научног скуѝа одржаног 28. марта 2012. године / уредник Александар Косѝић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибина Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Трибина Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци / Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнџивно-џиџолошке стџудије / Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконоџисци српских сеоба = The icon painters of the Serbian migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаџа / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић, Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књџжевносџи, кулџура / уредници Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографџа : 1945–2012. / уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регисџар имена, уредника и говорника</i>	233

Друштвено-политичка и научна мисао и делатност Симе Марковића : зборник радова са научног скупа одржаног 28. марта 2012. године / уредник Александар Костић. – Београд : Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, 2013

Говорили: проф. др Мира Радојевић
доц. др Небојша Икодиновић
дописни члан Александар Костић

У Београду, уторак 22. април 2014. у 13 часова

ПОВРАТАК ИЗ ЗАБОРАВА

Мало би људи, данас, у Србији, умело одговорити да је Сима Марковић био даровити шумадијски, крагујевачки, изданак, који је у првом делу прошлог века био на високим београдским школама, даровит математичар чија је научна каријера престала, јер се прикључио комунистима, стигао високо, отишао у коминтерновско руководство, московско, тамо на стаљинистички начин убијен, а четири године касније, у рату, партизански вођа се распитивао где је Сима Марковић, шта ради... Нису, дакле, ни пре седамдесетак година знали како је нестао сарадник Мике Аласа и Милутина Миланковића, математике доктор, теоријски мислилац, човек без трага, неправедно загуљен.

Све тако до зборника научних радова Одељења друштвених наука, једног у низу што је покренут под руковођењем академика Михаила Марковића. Како се, метафорично речено, заслужни и трагични Сима Марковић вратио међу нас, говориће проф. др Мира Радојевић, доц. др Небојша Икодиновић и дописни члан Александар Костић, уредник зборника *Сима Марковић*.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

МИРА РАДОЈЕВИЋ

У историји српског народа премногo је значајних историјских личности несталих из колективног сећања нације, заборављених или пак упамћених на основу искривљених представа, које не одговарају њиховој стварној улози. Сима Марковић, доктор математичких наука, социјалдемократа, потом један од оснивача Комунистичке партије Југославије, њен идеолог и жртва стаљинистичких чистки, данас је, на пример, углавном само једно од имена несталих у прошлости. Истовремено, неколико генерација оних који су историју учили једино из школских уџбеника и идеолошки спутане историографије познавало га је пре свега као вођу такозване десне фракције у редовима комуниста, прокаженог због заступања ставова противних чувеној „партијској линији“ и других „кривица“, одређиваних према мерилима револуционарног покрета. Извесне корекције у тој преовлађујућој слици унете су тек почетком 80-их година, када је започело озбиљније истраживање односа КПЈ према националном питању, а уједно с тим и публикување најважнијих политичких радова Симе Марковића. Истовремено, научној јавности постали су познатији и други истакнути комунисти, чије је деловање деценијама било непознато, у складу са недопустиво дугим превасходним интересовањем за личност Јосипа Броза и политичку потребу да сви други партијски прваци остану у његовој сенци. И поред тога, политичке идеје и деловање Симе Марковића још увек нису целовито истражени, нити је написана његова потпуна биографија. Мада је тај недостатак и велики и важан, историчаре барем донекле правда то што су непрестано суочени како с обиљем неистражених проблема из давније прошлости, тако и са све већим бројем оних које је наметнуло савремено доба. Осим тога, проучавање Симе Марковића помало плаши због неизвесности крајњег истраживачког исхода, све до његовог трагичног нестанка у Совјетској Русији.

Због свих ових разлога, овај зборник радова умногоме задовољава интересовање више научних дисциплина за свеукупну мисао и делатност Симе Марковића. Својим појединачним прилозима у писању зборника учествовали су историчари, социолози, психолози, филозофи, правници, политиколози, економисти, математичари, публицисти... Захваљујући таквом уредничком приступу и структури зборника, састављен је својеврсни научни мозаик, чијим су садржајем и квалитетом попуњене многе досадашње празнине у познавању математичке, филозофске и политичке мисли и доприноса Симе Марковића, као и његовог места у историји идеје комунизма. Освојена сазнања не можемо сматрати коначним нити довољно заокруженим, али су она несумњиво драгоценна.

Најпре, донета је нова, делом непозната фактографија, којој припадају многи детаљи из приватног, научног и политичког живота Симе Марковића.

Уносећи је у своје радове, колеге научници су уједно указали на њено порекло, односно на архивске фондове и збирке у којима су је пронашли, те на друге изворе историографских и других обавештења. С друге стране, анализирајући је, отворили су бројна истраживачка питања и углове проучавања. Све заједно пружило је будућим истраживачима не само поуздан основ за даљи напредак, него и путоказ, чији би резултат могла да буде и опсежна биографија Симе Марковића. Управо због тога, подсећајући се речи академика Милорада Екмечића, који је у једном свом чланку написао „ако се неће све знати, више ће се видети“, можемо рећи да, читајући овај зборник, нисмо сазнали све што би требало знати, али да је оно што смо њиме добили далеко више од онога чиме је располагала досадашња наука. Тим добитима припада и уверење да се Сима Марковић неће лако „предати“ ниједној од наших научних дисциплина, будући да су за разумевање његове појаве и рада нужни удружени напори више њих.

Говорећи из угла историографије, њених метода, потреба и запитаности, истакла бих неколико кључних питања и могућих закључака. На првом месту, колико је Сима Марковић био типичан, а колико различит од других припадника српске интелектуалне елите. Рођен у Крагујевцу, граду који су, осим других великих историјских збивања, обележили социјалистичко „црвено барјаче“ и учење Светозара Марковића, при томе у радикалској, интелектуално обдареној породици и у малој српској краљевини, у којој се од политике није успевало а ни желело побећи, није могао да избегне судбину готово свих младих људи. За разлику, међутим, од већине која се – нестрпљива да чека остварење социјалистичких тежњи, окретала радикализму или грађанској левици, Сима Марковић је себе пронашао у левичарским идејама. Значајан утицај имало је и то што су групе његових истомишљеника, верне социјалистичким уверењима и интернационализму, превиђале несрећну међународну позицију српске нације, њену подељеност између више господара, тежњу за ослобођењем и уједињењем, место на путу немачког продора на Исток. Овакве искључивости оснажене су по завршетку Првог светског рата, у времену многих преиспитивања, разочараности, социјалних проблема, продора болшевизма и његових опојних илузија да се демократијом не могу осигурати услови у којима ће се људи рађати равноправни пред животом. У таквим околностима Сима Марковић је, попут једног мањег дела млађих српских интелектуалаца, социјални моменат ставио испред националног, због чега, ако већ о њему говоримо као о вишеструкој жртви, не можемо заборавити да је његово комунистичко осећање надвладало национално. Отуда је и могао да занемари страдање српске нације током последњег у низу њених ослободилачких ратова, да с огорченом нетрпељивошћу говори о српској буржоазији, а југословенску државу посматра као вештачку творевину и производ рата, истичући како је његова права отаџбина Совјетска Русија. Сасвим неочекивано

за неког коме је Никола Пашић био крштени кум и чији је отац страдао због демократизма. Управо зато могли бисмо рећи да је најпре био жртва сопствених заблуда, имун на судбину коју је идеологија за коју се определио наменила Србима и држави коју су створили. У тој заблуди није био једини. Говорећи о сличним појавама, један је његов савременик наглашавао како је српски народ сваких десетак година опијан другим илузијама и идеологијама, међу њима и југословенском, све док није заборавио вредности којима се руководио у најтежим данима своје историје и заставе под којима се борио и гинуо. Тако се и брат од стрица Симе Марковића, професор Правног факултета Божидар Марковић, један од највећих присталица југословенства међу Србима, пред крај живота, у Њујорку 1946. године, морао вратити српским националним осећањима.

Други моменат који би требало нагласити у покушају сагледавања појаве Симе Марковића тиче се његове краткотрајне подељености између науке и политике. Последњих деценија XIX и почетком XX века било је доиста мало српских научника који се нису борили са истим проблемом. Поједини од њих и своје су научне послове доживљавали као део националног ангажовања, верујући да доприносе напретку друштва и државе. Ипак, чезнули су за добом када ће, као Јован Жујовић или Павле Поповић, моћи да се свим својим интелектуалним бићем посвете научним истраживањима. Сима Марковић се зарад политичког ангажмана одрекао математичке науке, бавећи се теоријско-идеолошким расправама и партијском праксом. Непознато нам је колики је траг разрешење ове дилеме оставило у једном од најталентованијих ученика Михајла Петровића Аласа. Оно што је сигурно свакако је то да је снага његовог интелекта, из које је проистицао и један слободан дух – без обзира на комунистичку веру – одбијала да се у свему покорава директивама и крутој дисциплини. Интелектуално моћан, постао је „друг 1“, остајући страстан полемичар, толико јак да је 20-их година могао да доминира у КПЈ и, иако члан мале, после „Обзнане“ малтене безначајне партије, буде изабран у врхове Коминитерне, водећи у њеним оквирима полемичке дискусије са чувеним Зиновјевим и потоњим диктатором Стаљином. Због тога не треба да изненађује што је, по цену разлаза са партијским и идеолошким саборцима, остајао доследан оцени политичке ситуације као нереволуционарне, уставном концепту решења југословенског националног питања, аутономистичким облицима његовог превазилажења, односу према националним покретима у земљи, позитивном ставу према опстанку југословенске државе... У таквим су се размишљањима напокон и налазили узроци због којих је као левичар проглашен највећим, најважнијим десничарем у политичкој идеји и пракси Комунистичке партије Југославије.

У светлу поновног преиспитивања радничког покрета у Југославији и његове комунистичке авангарде историчари и још више публицисти посебну

су пажњу обратили на могућу улогу Јосипа Броза Тита у осуди Симе Марковића и његовом погубљењу током завршних стаљинистичких чистки крајем 30-их година. Мада ово питање не можемо сматрати довољно проученим, неопходно је нагласити да се Титово устоличење на месту првог човека КПЈ временски подударило са егзекуцијама последњих представника оних који су је основали и који су се од нових вођа, такозваних „кадровика“, образованих и васпитаваних у казнионама, а беспоговорно послушних према налозима из Москве, разликовали по свом дугом стажу у левичарском покрету, често универзитетским знањима, жељи да о најзначајнијим питањима слободно расправљају. У исто време, њиховим је нестанком у партији коју су створили утицај српских комуниста био све мањи. У том контексту трагедија Симе Марковића доиста се може повезати са сменом на врху КПЈ. Ипак, не би требало пренебрегнути да је том страшном крају његовог живота претходило дуги период неслагања са Коминтерном и самим Стаљином, који неистомисљеницима није праштао ни мање погрешке од оних које су обележиле комунистички стаж Симе Марковића.

Размишљање над тих неколико значајнијих питања ствара уверење да наставак проучавања живота и рада Симе Марковића, темељен на до сада прикупљеним сазнањима, а овом зборнику понајвише, има више разлога. На првом месту он то завређује самом својом појавом, богатством и сложеношћу научне и политичке мисли, улогом у југословенском и светском комунистичком покрету. Уједно с тим, његова је делатност неопходна у разумевању историје КПЈ, њених политичких подела, расправа о суштинским проблемима југословенске државе, унутрашњих борби за власт и место у Коминтерниној хијерархији. Изузетно важним чини се и то што су живот Симе Марковића, његове идеје и његове заблуде карактеристичне за несналажење српске интелектуалне елите након завршетка Великог рата. Најпоследње, незаобилазан су саставни чинилац националних и политичких стрампутица које су обележиле српску историју после 1918. године, изазивајући трагичне последице чији завршетак још увек не видимо, иако са страхом наслућујемо.

НЕБОЛША ИКОДИНОВИЋ

Математичка каријера Симе Марковића (1888–1939) није дуго трајала (неколико година пре Првог светског рата и пар година после рата), али је за доба у којем је живео била значајна судећи по томе да ју је претежно обележио утицај једног од најважнијих српских математичара, Михаила Петровића Аласа. У научном смислу Сима Марковић припада тзв. Београдској математичкој школи, тј. групи математичара који су докторирали код Михаила Петровића и бавили се сличном проблематиком као и он, односно диференцијалним

једначинама и класичном математичком анализом. Поред тога, Марковић се активно бавио и најактуелнијим питањима наставе математике која је у Србију донео Михаило Петровић као члан Међународне комисије за математичку наставу, основане у Риму 1908. године на Светском конгресу математичара.¹

Целокупно научно стваралаштво Симе Марковића као математичара садржано је у његовој докторској дисертацији под насловом *Oйшша Riccati-eva једначина првог реда*, одбрањеној 1913. године и штампаној годину дана касније,² пред сам почетак Првог светског рата. После тезе Младена Берића из 1912. године, Марковићева теза је друга по реду из области математичких наука одбрањена у Србији. Дисертација се директно ослања на Петровићеве радове. Најважније резултате своје дисертације објавио је након рата, 1919. године у часопису Југословенске академије знаности и уметности, под насловом *О једначини $y' + y^2 = w(x)$* . Убрзо након објављивања овог чланка Сима Марковић потпуно престаје са научно-истраживачким радом у области математике и сасвим се посвећује политици и Комунистичкој партији Југославије.

Са данашњег становишта, посебно су занимљиви и значајни ставови Симе Марковића о методици наставе математике и прилози које је оставио за собом – неколико чланака и четири уџбеника. Ако за мерило узмемо оригиналност и иновативност, свакако треба издвојити чланак „Против оцена“, објављен у листу *Наславник* 1914. године, и опширан есеј „О покрету за реформу математичке наставе“, штампан у *Гласнику Југословенског професорског друштва* 1931. године. Право освежење у математичкој литератури тога доба представљали су његови уџбеници из аритметике, за први и други разред средње школе, и алгебре, за трећи и четврти разред, које је штампао Геца Кон 1920. године. Марковићеви погледи на методику наставе математике, али и на образовање и васпитање уопште, најпотпуније се могу сагледати заједно са његовим осталим друштвено-политичким ставовима³ при чему се никако не смеју занемарити и његова лична настојања да себе изгради као широко образованог интелектуалца упућеног у најактуелнија збивања на светском нивоу. Одлично је говорио четири светска језика: немачки, енглески, руски и француски. Занимале су га књижевност, филозофија, психоанализа, хемија, физика, музика итд. Сима Марковић је, по речима многих својих са-

¹ Комисију су чинили најпознатији представници тадашње савремене математике и они су били њени најактивнији чланови. Задатак комисије је био да проучи програме и методе наставе математике у средњим школама разних земаља. Касније је тај програм проширен на све школе, ниже, више и стручне.

² Дигитална копија дисертације Симе Марковића налази се у Виртуелној библиотеци Математичког факултета (<http://elibrary.matf.bg.ac.rs>).

³ Детаљан приказ ставова Симе Марковића дат је у зборнику радова са научног скупа „Друштвено-политичка и научна мисао и делатност Симе Марковића“ који је издала Српска академија наука и уметности 2013. године.

временика, био један од најобразованијих људи које су имали прилике да сретну. То потврђују и Марковићеве бројне публикације из различитих области: *Теорија релативности: популарно-научна скица* (Геца Кон, 1924), *Из науке и филозофије* (Геца Кон 1924), *Ајнштајнова теорија релативности* (Српски књижевни гласник, 1929), *Принцип каузалности и модерна физика*⁴ (Геца Кон 1935), *Прилози дијалектичко-материјалистичкој критици Кантове филозофије* (Књижара Скерлић, 1936).

Све своје таленте Сима Марковић је испољио још током школских дана у Крагујевачкој гимназији као изузетно добар ученик. На матурском испиту,⁵ 1907. године, упознао је Михаила Петровића који је одмах уочио његов дар за математику и препоручио му да студира математику. Марковић је предлог прихватио (одустајући од студија технике) и исте године уписао Филозофски факултет у Београду.⁶

Студије је завршио 1911. године и одмах потом се запослио као суплент (наставник приправник) у Трећој београдској гимназији. Паралелно са радом у школи, Сима Марковић помаже Михаилу Петровићу у извођењу наставе и почиње да се бави научно-истраживачким радом. Поред Петровићевих радова из области теорије обичних диференцијалних једначина, проучава и радове чувених математичара из тада престижне француске математичке школе, као што су Поенкаре, Пикар и други. Тезу под насловом *Ојшиа Riccati-ева једначина првог реда* писао је током 1912. и 1913. године под руководством Михаила Петровића и одбранио је јуна 1913. године пред комисијом чији су чланови били Михаило Петровић и Милутин Миланковић. Дисертација је написана на 86 страна и састоји се из Увода и четири поглавља: Трансформације, Квалитативна интеграција, Приближна интеграција и Механичка интеграција. Марковић се бавио специјалном врстом диференцијалних једначина које су у то време доста проучаване и са теоријског и са практичног становишта, што он и истиче у уводу свога рада: „У Аналитичкој Теорији Диференцијалних једначина Riccati-ева једначина игра врло значајну улогу, као што то показују многобројни радови Poincaré-a, Painlevé-a, Picard-a, Goursat-a, Appel-a, М. Петровића итд. Осим тога, на њу се често наилази и у разноврсним проблемима у Геометрији, Механици, Физици и Хемији.“ Како се у општем случају не може експлицитно наћи решење ове врсте једначина, Марковић је посредно испитивао важне особине решења користећи методе математичке анализе. Поред тога, бавио

⁴ <http://elibrary.matf.bg.ac.rs>

⁵ У то доба, матурски испит се полагао пред комисијом коју су сачињавали универзитетски професори, изасланици министра просвете.

⁶ Две године пре доласка Симе Марковића на студије математике, Велика школа прераста у Београдски универзитет. У то време математику на Филозофском факултету предају Михаило Петровић и Богдан Гавриловић.

се и проблемима одређивања функција које апроксимирају решење Рикатијеве једначине, као и у то време актуелном механичком интеграцијом.

Марковићева дисертација је штампана 1914. године у Државној штампарији Краљевине Србије. Исте године, Сима Марковић је положио професорски испит и објавио помало провокативни чланак „Против оцена“. У њему се залаже за укидање „тримесечних“ оцена које „само оптерећују рад наставника, продубљују јаз између ученика и наставника и међу ђацима изазивају суревњивост, завист, чак мржњу“. Уместо бројчаног оцењивања (од 1 до 5) предлаже редовно описно оцењивање којим би наставник детаљно извештавао о постигнутим резултатима ученика. Сматра да је довољно да наставник, на основу општег утиска који је ђак оставио на њега током године, на крају саопшти да ли он прелази у наредни разред или мора додатно да полаже испит из недовољно савладаних предмета или пак треба да понавља разред. Чланак завршава речима: „Није ми била намера да у овом чланку исцрпем питање о коме сам говорио. Хтео сам само да маркирам своје гледиште, остављајући да га још допуним и поткрепим у току дискусије које ће се држим отворити у *Наставнику* поводом овог интересантног питања.“ Ипак, дискусија по овом питању није отворена. Почео је Први светски рат.

По окончању рата, полако се обнављају педагошке и научне активности у Србији. Сима Марковић почиње да ради као професор Друге београдске гимназије и у исто време држи вежбе из теорије комплексних функција код Михаила Петровића. Враћа се својим научним истраживањима и објављује рад „О једначини $y' + y^2 = w(x)$ “.⁷ У то време, Михаило Петровић је заједно са Младеном Берићем упутио захтев за избор једног доцента за теоријску математику. Захтев је усвојен и расписан је конкурс на који се једини пријављује Сима Марковић. На основу позитивног реферата који су потписали Петровић и Берић, изабран је за доцента почетком 1920. године. Нема поузданих информација да ли је икада донет указ о његовом постављењу, али је убрзо након избора, по доношењу *Обзнане*,⁸ Сими Марковићу забрањен рад на Универзитету. Нешто пре ове забране, математичко друштво је било задужило Симу Марковића да на професорском збору 1920. године извести о покрету за реформу математичке наставе у нашој земљи.⁹ Марковић је при-

⁷ Питања којима се бави у раду слична су онима из тезе: испитивања нула, екстремних вредности и асимптотског понашања решења једначина датог типа.

⁸ *Обзнана* је назив за одлуку државног врха Краљевине СХС да 29. децембра 1920. године забрани рад Комунистичке партије Југославије.

⁹ Реч је реформи коју је покренула Међународна комисија за математичку наставу у којој је представник Србије био Михаило Петровић. Последње заседање комисије одржано је у Паризу 1914. године и на њему је Петровић известио да „... су политички догађаји сметали извршењу пројекта. Образована је комисија, која је израдила план за математичку наставу; вероватно је, да ће се тај план ускоро и остварити, и тога ради мораће се извршити редуција досадашњег наставног градива“. Петровићев чланак о реформи се може наћи у дигиталној копији *Просветиног гласника* из 1913. године (<http://ubsm.bg.ac.rs/engleski/dokument/1999/prosvetni-glasnik-1913>).

премио обиман реферат који на збору није био прочитан „због оскудице у времену“, нити касније објављен као што је планирано. Како реферат није изгубио своју актуелност и поред извесних промена у настави од тог доба, Сима Марковић га објављује у *Гласнику*, једанаест година касније, 1931. године. У реферату је доста критикован дотадашњи школски систем заједно са наставом математике, али су понуђена и конкретна решења и иновације. „Како је модеран реформни покрет обухватио цео културни свет“, Марковић је сматрао да је наша индиферентност према покрету недопустива. У чланку је јасно истакао главне идеје реформног покрета и указао на начине на које је потребно садржину и форму тадашње наставе изменити у духу тих идеја. Рад се састоји из пет делова: Наставно градиво, Распоред и обрада наставног градива, Историјски елемент у настави, Уџбеници и Спровођење реформе у нас. Издајамо само неке делове рада који се и данас могу сврстати у начела модерне наставе математике:

- Наставу треба ослободити непотребног терета који чине архаизми, гломазна и неприменљива рачунања, и уместо њих увести садржаје који су у духу савремених педагошких захтева и актуелних математичких тема. Све гране математике (пре свега је мислио на алгебру и геометрију) треба испреплитати међусобно тако да остављају утисак једне хармоничне целине.
- Све више треба обраћати пажњу на логичко мишљење и логичко исказивање мисли. Прецизност и концизност у мишљењу и исказивању мисли, то су две сјајне особине људског духа, које више него иједна наука развија математика; зато и у најстаријим разредима средње школе треба особиту пажњу обратити неговању тих драгоцених особина. Деца треба да се извежбају и оспособе да усмено, брзо и тачно решавају све проблеме са којима се сусрећу у свакодневном животу.
- Није довољно да деца само виде; потребно је – то захтева и дечја физиологија и дечја психологија – да деца раде, експериментирају. То је суштина лабораторне методе, која резимира све добре стране свих осталих метода не само у математичкој настави него и у настави осталих природних наука. Радећи, деца са највећим интересовањем размишљају о ономе што раде и сва њихова пажња је концентрисана на то. Зато су знања стечена на тај начин најјаснија, најдубља и најтрајнија. Децу треба припремити, да осете потребу за одређеним доказом и предосете истину која ће доказом бити потврђена.
- Уџбеници не смеју бити догматични и суви. Они морају бити написани простим, лаким и живим стилом. Графичке илустрације, којима треба да буду украшени, изазиваће интересовање и привлачиће ученичку пажњу.

- Као што ембрионални развитак једне индивидуе резимира у једном врло кратком времену целу историју њених предака, изгледа да је тако и са развитком духа. Наставник треба да проведе ученика кроз све етапе кроз које су прошли његови преци; брже али не прескачући при томе ни једну од тих етапа.
- Ученицима треба што чешће давати разне занимљиве проблеме, привидне парадоксе основане на разним вицецима, треба их упознати и са неким математичким играма. Тај забавни елемент оживљава наставу, придобија љубав ученика према математици и зато се он у настави никако не сме заборавити.

Део својих предлога Сима Марковић је реализовао као аутор четири уџбеника за средњу школу, из аритметике за прва два разреда и из алгебре за последња два. То су уџбеници писани за ученике од једанаесте до петнаесте године старости. Сва четири уџбеника штампао је Геца Кон и сва четири су изашла 1920. године. На сваком од уџбеника истакнуто је да су рађени по узору на Borel-а и друге писце. Писани су течним језиком, са много примера за вежбање и понављање.

Испоставило се да је 1920. година била преломна у његовом животу. Политика постаје доминантна, и његова математичка активност скоро потпуно се гаси. Да је још увек размишљао о математици види се из његове књиге *Прилози дијалектичко-материјалистичкој критици Кантове филозофије* у којој најављује рад о теорији математичког сазнања. Тај рад никада није написао.

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

Ретке су личности које су деловале на политичкој сцени Србије и Југославије и чија судбина у кондензованом облику осликава судбину и заблуде српског народа и државе у последњих осамдесет година. Сима Марковић, интелектуалац и политичар нетипичног кова, свакако је једна од таквих личности. Стога је зборник посвећен Сими Марковићу не само покушај да се делатност овог политичара осветли из данашње перспективе и историјског искуства већ и покушај да се историја Србије XX века сагледа из другачијег, идеолошки непристрасног угла.

Зборник који је пред нама садржи 20 радова изложених на научном скупу „Друштвено-политичка и научна мисао Симе Марковића“ који је одржан 4. марта 2012. године у Српској академији наука и уметности у оквиру циклуса „Друштвена и политичка мисао у Србији XIX и XX века“. Овај циклус је пре двадесетак година покренуо академик Михајло Марковић који је био

и иницијатор скупа посвећеног Сими Марковићу. Нажалост, академик Марковић није дочекао реализацију овог скупа.

Биографија Симе Марковића захвата лук од академских почетака, преко политичког ангажмана у оквиру КПЈ и Коминтерне, до трагичног краја 1939. године. По образовању математичар, сарадник Михајла Петровића Аласа, Сима Марковић 1919. године бива изабран за доцента на Филозофском факултету Универзитета у Београду, да би његова академска каријера била окончана 1920. године, када је због свог политичког ангажовања удаљен са Универзитета. Био је изузетно талентован математичар и нема сумње да би, да је његов животни пут остао у академским оквирима, дао значајан научни допринос.

Почетком 1920. године Сима Марковић постаје члан Комунистичке партије Југославије, а на Другом конгресу КПЈ у Вуковару, бива изабран за њеног секретара. За члана Извршног комитета Треће комунистичке интернационале (Коминтерне) изабран је у Москви 1921. године. Због својих ставова у вези са националним питањем избачен је из Партије 1929. године, да би 1935. године отишао у Совјетски Савез где је поново примљен у Партију. Запошљава се у Филозофском институту Академије наука СССР-а, а 1938. године бива ухапшен под оптужбом да је припадао десно-троцкистичкој организацији и да је сарађивао са британском обавештајном службом. Осуђен је на смрт и стрељан априла 1939. године. Рехабилитован је одлуком Врховног суда СССР 1958. године.

Биографија Симе Марковића наоко је слична многим биографијама комуниста из тридесетих година прошлог века који су страдали у Стаљиновим чисткама. Међутим, његова судбина садржи поруке и поуке које би у садашњем времену требало пажљиво размотрити јер се кроз њу назире другачија слика основних токова новије српске историје. Указује нам се шири хоризонт политичких збивања на овим просторима током XX века, наводећи нас на узнемиријући закључак да су кључни догађаји током последњих осамдесет година били део ширих, доследно спровођених геостратешких циљева, најчешће супротстављених интересима српског народа и државе. У другој половини XX века идеолошки оквири наметали су не само упрошћену, већ у великој мери искривљену слику новије историје, а посебно новије српске историје. Међутим, корени оваквог стања много су дубљи и не могу се разумети пуким разматрањем фактографије једног историјског низа чије су чворне тачке по правилу имале другачији смисао од оног који је декларативно промовисан, а коме се, искрено или због опуртунизма, беспоговорно приклањао део српске политичке и културне елите.

Грађански рат који је почео деведесетих година прошлог века на тренутак је, за онога ко је хтео да види, оголио суштину једне доследне политике чији почеци манифестно сежу до краја Првог светског рата и стварања

Југославије. Крвави сукоб је разгрнуо је не само на суштину политичког и идеолошког оквира који је трајао више од пола века већ је указао на то да тај оквир није био унутрашње питање уређења Југославије. Био је, то сада знамо, део глобалних геостратешких токова у чијем центру се на овим просторима налазила Србија.

Суштина разилажења Симе Марковића са политиком КПЈ и Коминтерне била је у приступу решавања националног питања. Став Коминтерне према Југославији био је јасан – у питању је вештачка версајска творевина настала у интересу империјалних сила у којој великосрпска буржоазија угњетава поробљене народе, а нарочито Хрвате и Словенце. Декларативно, циљ револуционарне борбе био је решавање националног питања кроз самоопредељење народа подјармљених и експлоатисаних од стране великосрпске буржоазије.

Насупрот оваквом ставу, Марковић је сматрао да је национално питање демократско питање и да га треба решавати у оквиру парламентарних институција. Био је за очување Југославије устројене на другачијим принципима, сматрајући да би „покрајинске аутономије, на подлози најпуније демократије, биле најбоље решење уставног питања, решење које би потпуно могло задовољити све нације и националне мањине које су изјавиле жељу да остану у државној заједници“.

У овој тачки разилажења са политиком Коминтерне назире се не само разлог трагедије Симе Марковића већ и логика историјског тока на овим просторима. Посматрано са дистанце од скоро осамдесет година видимо да суштина политике Коминтерне према Југославији није била у револуционарној борби и ослобађању „подјармљених народа“ већ у уништењу Југославије и опасним намерама према Србији и српском народу. Заоденуто у оквире ослобођења народа „угњетених од стране српске буржоазије“, разбијање Југославије имало је само привид виших револуционарних циљева. Суштина је била у разбијању српског националног простора и наметању историјске кривице, не само српској буржоазији већ и српском народу.

Програмска начела Коминтерне, када је реч о Југославији, добијају јасне обресе у закључцима IV Конгреса КПЈ одржаног октобра 1928. године у Дрездену. У тим закључцима наглашена је тежња да се разбијањем Југославије српски простор ограничи на предкумановску Србију и тиме пониште резултати балканских ратова и Првог светског рата. Стога није наодмет подсетити се неких од кључних закључака Дрезденског конгреса.

Под насловом „Борба за водећу улогу у покретима угњетених нација“ у закључцима Конгреса наводи се да парола КПЈ о самоопредељењу до отцепљења значи „[...] најпотпуније помагање свију акција маса које воде ка образовању **независне Хрватске**“ (подвучено у оригиналу). Затим, „Партија ће најпотпуније помагати све акције маса које воде к образовању независне **Црне Горе**“ (подвучено у оригиналу). Када је у питању Македонија „Партија

изјављује солидарност револуционарних радника и сељака осталих нација Југославије, а пре свега Србије, [...] с ВМРО (об) и позива радничку класу да свестрано помаже **борбу за независну и уједињену Македонију**“ (подвучено у оригиналу). Наговештава се и Велика Албанија – „Партија изјављује солидарност револуционарних радника и сељака осталих нација Југославије, а пре свега Србије, с албанским национално-револуционарним покретом у лицу **Косовског комитета** и позива радничку класу да свестрано помаже борбу раскомаданог и угњетеног албанског народа за **независну и уједињену Албанију**“ (подвучено у оригиналу). И даље, „Тежња за независношћу Словеније дубоко је усађена у масама [...]“ и Партија ће „истичући [...] паролу **независне Словеније** [...] правилно одговорити тежњама широких маса словеначког народа“ (подвучено у оригиналу). Нису заборављене ни мањине у Војводини – „Признајући **мађарској** националној мањини у Северној Војводини **право на отцепљење** и борећи се против свију врста националног угњетавања над војвођанским Мађарима и Немцима [...] они своје ослобођење могу очекивати само од [...] заједничке борбе с радницима и сељацима осталих угњетених нација [...]“ (подвучено у оригиналу).

Упадљиво је да се у овим закључцима не помиње српска држава, нити се прецизира простор који би требало да заузима Србија. Када се створе националне државе за које се залажу КПЈ и Коминтерна и националне мањине у Војводини остваре право на самоопредељење, Србија бива сведена на територију окупиране Србије током Другог светског рата. Приметимо да је највећи број закључака са Дрезденског конгреса реалност у којој данас живимо.

На овим просторима политичка збивања никада нису била локалног карактера и никада нису по свом временском домету била краткорочна. Интереси великих сила, пројектовани на дневнополитичка догађања у Србији, по правилу су били супротстављени српским интересима, чак и онда када је изгледало да су усаглашени. Нажалост, српска политичка и интелектуална елита није уложила озбиљније напоре у сагледавање ширине пресека српских интереса и интереса великих сила. Закупљена дневнополитичким надметањима чији домет не сеже дубоко у времену и простору, ако игде досеже, политичка елита је тумарала странпутицама без јасне визије дугорочних циљева за које јој се ваља борити. Лишена сваког морала, културе и визије, у неколико наврата довела је Србију на саму ивицу опстанка.

Сима Марковић није био политичар у правом смислу те речи. Био је интелектуалац који је политиком почео да се бави из осећања правде и праведности, дубоко уверен да је политичке циљеве могуће остварити кроз рационалну, такорећи академску расправу, у којој би снага аргумената била одлучујући чинилац политичког одлучивања. Чини се да никада није до краја схватио да су у политици племенита начела најчешће декларативног и пропагадног карактера, а да је суштина политичке борбе у другачијем координатном систему

вредности и циљева. Ако је то и схватио, није желео или није умео да се том и таквом устројству политичке делатности прилагоди и да на њега приста-не. У окружењу у којем се одиграла његова политичка делатност у окви-рима КПЈ и Коминтерне, то је неминовно водило сукобима, отпадништву и трагичном крају.

Посматрано из данашње перспективе, Сима Марковић остаје трагична фигура у времену које је одредило многа будућа кретања на овим просторима и у великој мери довело до трагедије с краја прошлог века. Али, за разлику од већине српских политичара, њему се не могу пребацити ни површност ни неморал, нити претпостављање личне користи општем добру. Био је интелектуалац који је своје ставове о националном питању заступао и бранио аргумен-тима цивилизованог политичара демократских уверења. У револуционарном окружењу у којем су револуција, правда и слобода биле тек пропагандне па-роле, а геостратешки интереси и власт суштина, његови аргументи не само да нису имали тежину, већ су га неповратно одредили као фракционаша ко-ји у таквом окружењу представља сметњу коју треба отклонити.

Без разумевања разлога због којих је дошло до размимоилажења Симе Марковића са политиком КПЈ и Коминтерне, без темељне анализе закључака Дрезденског конгреса, без разумевања доследности политичких одлука на овим просторима у последњих седамдесет година, без увида у дубље исто-ријске вертикале интереса великих сила, не можемо разумети ни садашњи тренутак српске историје. Зато нам он понекад изгледа парадоксалан. Која је то природа историјске спирале у којој се сусрећу интереси Коминтерне двадесетих година прошлог века и западних сила и њихове војне алијасе се-дамдесет година касније? Историјске вертикале су дубље но што слутимо. Њи-хове координате су топографски померљиве али правци остају константни.

И зато, да бисмо разумели време у коме живимо, историји на овим про-сторима треба приступити без предрасуда и фалсификовања, размотрити је у широком временском опсегу без идеолошке мрене. Ако су бар делом до-принели оваквом сагледавању новије српске историје, скуп посвећен Сими Марковићу и зборник који је пред нама испунили су своју сврху.